

מצוות אהבת ה' לעומת תשובה מאהבה

ד"ר אבי וינרוט, עו"ד

לעילוי נשמות:

אבי מורי ה"ה משה אהרן ב"ר מרדכי אליעזר וינרוט ז"ל
אמי מורתי, אצילת הנפש, ה"ה דרייזל וינרוט ע"ה (בת ר' אריה אפטרגוט ז"ל)
חמותי, ה"ה נעכא (נלי) שטרנטל (בת ר' מנחם הלוי שיף ז"ל)

ת.נ.צ.ב.ה

מדע. הלכות תשובה פ"ט פ"י

פירוש

ויכח אליהו של נפרד והושך הגוף מנפשו עוד היום והתקיים מאז עד עולם וכן מנין כמדרכי רבנו. והנה ראינו כי זכי הנפש קיום גופן בדברים הדקים והימים כי אנשי המן נמקיימו במן הנולד באברים שהיה מאור העליון המתגשם בליל הבורא וכו' שהשיגו נפלאות כמו שאמרו רמב"ם על הים מה שלל ראה ימחקל ומשה שנעלה נפשו יומר ידיעת בוראו לא הולך לדבר זה שנתגשם ונתקיים גופו כיון שהשיגו והשיגו העליונה. ודרכו במחלמה היום לא ממלאוהו בשדה אמר להם היום אי חסם מולאין אומרו חסם מולאין אומרו לטוב"ו. וזו המימרה נפתרה על שני דרכים או שנאמר שהיו בבני העולם הבא מי שלא יגיע מעלתם ליהנות ממיד מויו שכינה והיו קיומם בדבר המתגשם, או נפרש שדעתו כדברי רבי אלעזר בן הקמח שאנשי העוה"ז קיומם ניסוד המן שהוא מויו השכינה. ומה שאמרו חכמים מהם שמעיד הקב"ה להסיות שוב אין חוזרין לעפון ואומן אלף שנה שעמדי הקב"ה למדש ועלמה הקב"ה עושה לכן כפיס והם שטין על פני המים פירוש הכניס הוא שכלשם הנפש מלאכות ומחלשם הגוף כפי מה ולא מחשבל עוד כדדרכיון והארכת ימים בעולם שכלו ארון. וראיה לדבר כי בהחזוק כח הנפש על הגוף השפל נהדקת דעת העליון מקיון פני משה כפי מה שהיו ופני יהושע כפי לבנה, וכן אמרו בפנים בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו צוערים כלפידים, ואמרו על ר"א הגדול כשהיה דורש כמעשה בראשית היו קרנותיו יולאם כפי הנפש רבינו ואין אדם שגיר אה הוא יוס או לילה. וכן יש נספרי פני דיקים לעמיד לבא דומות לתמה ולבנה ולכוכבים ומולות ולנרקיס ולשושנים ולמנוחת בית המקדש ולא לא חשיב דעתו כילד יהיה זה נאמן שהוא בן כי הבורא ימנך שמו יודע מקדוה הנפש ומתוהמה יומר מהמחשבותיו. עכשיו ביארנו כוונתו בשכר המלות ומזור בקלרה כי שכר הנשמות וקיון יהיה נג"ע הוא עולם הנשמות ואח"כ יבואו ימות המשיח במהרה בימינו והוא מכלל העולם הזה ובקוף יהיה יוס הדין ומחית המים ואח"כ העוה"ז כדפרישית ורמו וקמן לדבר שש ימי המעשה, כשני בראש אדם ונגמר כשביעי יך מלבי אומות הקדומות בעולם חמשה אלפים כנגד חמשה ימים שנבראו בהם עופות ושרי המים ושאר דברים ומפיסק מלכותם מעט כשני כנגד יצירת בהמה ומי שנבראו עמה במחלמו ומלכות בית דוד באלף השני כנגד יצירת האדם שהכיר בוראו ומשל ככולן ובקוף אומרו אלף יהיה יוס הדין כנגד אדם שגדון כסופו ושביעי שנה והוא החלטה העולם הבא וכן שש שני שבע ושבע ושמיטה רמו לענין. מכאן לומר החכם קוד שמיטות ויולדות כללן וכיון המלמד לאדם דעם, עכ"ל. אך קלרתי:

פ"ט ב אין בין העוה"ז וכו'. מימרה דשמואל פרק כמה אשה יולאה (שנה ס"ג.) כחנמי כפרק קודם זה מה שיש לספק בלשון זה: פ"י ד שמא תאמר הריני לומר תורה בשביל שאהיה עשיר וכו' במצותיו הפץ מאד ולא בשכר מצותיו. פרק לפני ארבעין (דף י"ט.) מימרה דרבי אלעזר:

אל תהיו כעבדים וכו'. פ"ק דלכות נמשנה ג'. ולפי שנמשך ממאמר זה ענין לדוק וזייתוס כחכ שזיו מלמדיהם ומשכיליהם ניתוד, כלומר ולא כלם: ן דבר ידוע וכו'. עד שיגנה נה ממדי כדלוי: כתב הראב"ד א"ל זה השנין וכו' שלא תשים עליהם לב, עכ"ל. מ"ש לשון שיר נראה דהיינו לומר שישמח באלהם ה' כמו שאדם שמח בשיר. הש"ס ישים חלקנו מאוהבי שמו אמן וכן יהי לנו:

פרק עשירי

א אל

יאמר אדם הרני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות באפיוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים. ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה: ה העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטיבה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה. ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם וזכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה: ה וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עוה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שונה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שונה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שונים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך. והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני. וכל שיר השירים משל הוא לענין זה: ד אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא תלמוד לומר לאהבה את ה' כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים במצותיו הפץ מאד ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבונת חלמידיהם ומשכיליהם ביחוד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כלומר עבדו מאהבה: ה כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה. וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמוחך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגילתם להם רו זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגורו וידעורו ויעבדורו מאהבה: ן "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעווב כל מה שבעולם חרץ ממנה. כמו שצוה ואמר

בשלהם ספר המדע
בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפיוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנציל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים. ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה: ה העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטיבה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה. ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם וזכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה: ה וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עוה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שונה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שונה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שונים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך. והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני. וכל שיר השירים משל הוא לענין זה: ד אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא תלמוד לומר לאהבה את ה' כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים במצותיו הפץ מאד ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבונת חלמידיהם ומשכיליהם ביחוד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כלומר עבדו מאהבה: ה כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה. וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמוחך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגילתם להם רו זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגורו וידעורו ויעבדורו מאהבה: ן "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעווב כל מה שבעולם חרץ ממנה. כמו שצוה ואמר

השגת הראב"ד
"דבר ידוע וברור וכו'. א"ל זה השנין לא ידענו לא זה דבר כיון. ואנו מפרשים אומרו כפי ענינים לשון שיר כמו שנין לדור, וענין אחר בעבור אהבתה משנה בענין שלל פשים אליהם לב:

סליק פירוש ספר המדע בעור המלמד אדם דעת

בכל לבבך ובכל נפשך. אינו אוהב הקב"ה אלא ברעת שידעוהו. ועל פי הדעה תהיה האהבה עם מעט מעט ואם הרבה הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה:

נגמר ספר ראשון והוא ספר המדע.

לחם משנה

ישפנה דבר מעטעו ולהיות אור הלבנה כאור החמה ואור החמה שנעמים אין לך שיגי עטע גדול מזה. ובספר כסף משנה כסף הלכות מלמס כחכ הרב"ז למחך השגת הראב"ד ז"ל על היהא דכן כחיכא הרגוהו וכו' דרבינו אורל לטעמיה דפקק כשמואל דאמר אין בין העוה"ז וכו' גם זה קשה למה שכחמי דפקק כ"י חייא בר אבא דאין מקום למיוהן ההשגה היהא ז"ל:

11 כפטיה דע"כ לא פליגי אלף שיחורשו דכריס שהוא כמנהג העולם אבל הפך מנהג העולם לא חו היסה כוונתו ג"כ כפי"י אלף ששם בהלכות מלמס ביאר יומר, זה ג"ל לישכ דברי רבינו ז"ל שלל הביא דברי שמואל אלף כדמות ראהי אבל לא דס"ל כוומיה. אבל מ"מ קשה ליה סוגיא דפי' חלק דפריץ על הא דלור הלבנה כאור החמה וגי' ולשמואל דאמר וכו' משמע דל"י חייא בר אבא ניחא ופי' כדכרי רבינו אפילו לדברי ר' חייא בר אבא נמי קשה ללא

הגהות מיימוניות
ב [א] שמואל פרק חלק וב' כמה אשה וב' אין עומדין:
ה' דבר ידוע וברור עד סוף הפרק שהוא סוף הספר:
כתב הראב"ד לא ידענו לאיה דבר כיון וכו' שלא תשים עליהם לב עכ"ל: ואינו אומר כי הפירוש השני הוא עיקר אלל ר"ע ז"ל והוא נכון ויפה:

נגמר ספר ראשון והוא ספר המדע
פ"י אל יאמר אדם הרני עושה עד במצותיו. והכנה מקומות כמלמוד ובמדרשות: וכן היו גדולי החכמים עד מאהבה. פ"ק דלכות: ה כל העוסק עד בא לשמה. פרק מפלת השמר:
ה ואמרו חכמים לעולם יעסוק עד ויעבדו מאהבה. ככר כחנמי כהלכות מ"מ כמה מקומות אמרו בן וגם הוא כפרק מפלת השמר (דף כ"ח): ו דבר ידוע וברור עד סוף הפרק שהוא סוף הספר:
כתב הראב"ד לא ידענו לאיה דבר כיון וכו' שלא תשים עליהם לב עכ"ל: ואינו אומר כי הפירוש השני הוא עיקר אלל ר"ע ז"ל והוא נכון ויפה:

ואהבת את ד' אלוקיך

"ואהבת את ד' אלוקיך - בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (דברים ו', ה').

הרמב"ם כתב בתחילת ספרו בהלכות יסודי התורה (בפרק ב'): "מצווה לאהבו וליראה אותו. והינו שמצוות אהבת ד' ויראתו הן מיסודי התורה יחד עם מצוות אמונת ד'".

ברם, שמצווה יסודית זו מעוררת מספר שאלות יסודיות:

1. אם זו מצווה כל כך יסודית מדוע היא לא נזכרת בארבעת החומשים – בראשית שמות, ויקרא במדבר ומופיעה רק לראשונה רק במשנה תורה בספר דברים?
למה דבר יסודי כזה לא מופיע בעשרת הדיברות – כמו המצווה להאמין בד'?
2. ר' אליהו מזרחי שואל: איך ייתכן לצוות לאהוב דבר שאותו לא ראה ולא הכיר מעולם? האם יכול אדם ילוד אישה, קרוץ מחומר, שתהיה לו אהבה להקב"ה שהוא נעלה מכל תפיסה חומרית?
3. ר' יצחק בן עראמה ב"עקידת יצחק" שואל: איך יתכן לצוות על רגש? אהבה היא – רגש ולא שכל.
- אכן, הרמב"ם קובע כי המצווה הראשונה היא – **לדעת** כי "יש שם מצוי ראשון" (הלכות יסודי התורה, פרק א'). מצווה זו מובנת, שכן ידיעה מגיעה לאדם בדרך של למידה ולבסוף השגה. אבל, איך ייתכן לצוות על אדם **לאהוב**?
4. ב"שפת אמת" מופיעה שאלה זו בנוסח הבא: "**מקשים החוקרים, איך שייך ציווי על אהבה?**" ותירוץ הוא כי "**באמת, היא (אהבת ה')** היא מתנה מן השמיים, וע"י תורה ומצוות יכולים לעורר האהבה". כלומר, אהבה – באמת אינה יכולה להיות נשוא לציווי, אלא היא דבר שה' מעורר באדם המקיים תורה ומצוות, כמתנה מן השמיים. ונשאלת השאלה: איזו מן מתנה היא זו לאהוב? ואם זה בא מן הנאהב כמתנה מאיתו – הכיצד מהווה הדבר ציווי על האדם?
5. הרמב"ם כותב בהלכות יסודי התורה פרק ב' הלכות א' ו-ב:
"**האיך היא הדרך לאהבו וליראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ – מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאומר דוד (תהילים מ"ב, ג') "צמאה נפשי לאלוקים לקל חי".**
ונשאלה השאלה: האם אדם שרואה את נפלאות הבריאה – אוהב את ד'! ההתבוננות במעשי הבריאה מניבה רגש של התפעלות והערצה. אבל, איך היא מביאה רגש של אהבה?
6. הרמב"ם בהלכות תשובה פרק י' הלכה ג' – ו' מסביר: "**וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה, יתירה, עזה מאוד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא הוגה בה תמיד, כאילו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אישה, והוא שוגה בה תמיד, בין בשבתו, בין בקומו, בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו, שוגים בה תמיד, כמו שציוונו "בכל לבבך ובכל נפשך" – והוא ששלמה אמר דרך משל (שיר השירים ב' ה') "כי חולת אהבה אני" וכל שיר השירים הוא משל לעניין זה".**

כלומר, אהבת ד' צריכה להיות באופן שתהא נפשו קשורה באהבת ד' ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי אהבה. כמו אדם שאוהב אישה – שבכל עת הוא חושב עליה – בכל מעשיו והכל עיתותיו - כך יאהב אדם את ד'.
(כשהייתי מאורס – הגשתי מסמך משפטי – שכלל משפט שבו הופיע השם של אשתי באמצע משפט שהתחיל והמשיך כרגיל. השם של אשתי נשתל שם – כי זה מה שהיה לי בתת ההכרה גם כשכתבתי בנושא עיוני מובהק).
ובכן, איך יכול אדם להגיע לדרגה כזאת של אהבה כלפי ה', שזהו לכאורה דבר שהוא רחוק מאתנו כרחוק מזרח ממערב?

1. האור החיים על הפסוק: "והיו הדברים האלה, אשר אנוכי מצווה היום על לבבך" – מבאר כי זו התשובה לשאלה, איך יוכל בשר ודם להגיע לאהבת ד'. ובלשונו:

"כי האהבה אינה המעשה שיכריח האדם רצונו לעשות מצוות המלך. אלא, היא דבר שתלוי בלב. ככל שהלב לא ירגיש דבר שיפעיל בו החשק – אינו אוהב הגם שיכריחנו. לזה באה העצה מא-ל יועץ ואמר: "והיו הדברים האלה על לבבך" - פירוש כשיתמיד שימת הדברים על ליבו – יולד בליבו חשק תאוה הרוחנית וירוף ליבו לאהבה ד' בכל אשר ציווהו".

כלומר, המצווה של ואהבת – אינה ציווי ישיר על אהבה. אלא ציווי לאחוז בדברים שמביאים לידי אהבה - וזה ע"י כך שישים את דברי ד' על ליבו.

ואכן יושם אל לב: הרמב"ם הוא ספר הלכות. הרמב"ם ב"יד החזקה" כותב את עצם ההלכות. לא את הדרך הפסיכולוגית שבה יביא את עצמו לידי קיום מצווה. ובכל זאת, בהלכות יסודי התורה פרק ב' הלכה ב' נאמר: "והיאך היא הדרך לאהבתו וליראתו?"

וההסבר הוא, כי במצוות אהבה ד' – האהבה היא תוצאה ולכן לא זו המצווה המוטלת על האדם, אלא מוטל עליו לעשות את הדברים שמעוררים את האהבה הזאת. עיקר המצווה היא אפוא לעסוק במה שמעורר יראת ד'.

ואכן, בספר "תולדות יעקב יוסף" מבאר את העניין באריכות גדולה, ומבאר שכל התורה היא הכנה לאהבת ד'. ולכן המצווה הזאת מופיעה אחרי כל המצוות. ארבעה חומשים מלמדים לקיים תורה ומצוות. ומי שעוסק בכך, מביא את עצמו לידי – אהבת ה'. תוצאה זו מופיעה על כן, רק בספר דברים, כפסגה וכתוצאה מקיום של התורה כולה שנמסרה עד כה.

ה"תולדות יעקב יוסף" מביא את הרמב"ם בהלכות דעות, לפיו חולי הגוף מרגישים פיסית טעם מר, גם בדברים מתוקים. והתרופה שלהם אינה ע"י שינוי הטעם באוכל, אלא ע"י ריפוי המחלה. הוא הדין במחלה נפשית. אדם מיואש ומדוכה חש טעם מר – גם בדברים טעימים. "ולא יכלו לשתות מים ממרה - כי מרים הם" - האנשים (לא המים). והפתרון הוא לרפא את הנפש. כך גם בתורה ובמצוות – הם מרפאים את הנפש, את המידות של האדם. ומכאן נובעת – אהבה ד' - כפועל יוצא.

הבעש"ט הבהיר ביחס ל"אהבות רעות" המתעוררת אצל האדם, כי לעולם אין רע יורד מן השמים. ד' נתן בנו את מידת האהבה כדי שנשתמש בה לטובה: לאהבת תורה, אהבת ישראל,

אהבת ד'. והאדם ניצל אותה לתכליות רעות. לכן צריך לתקן את הדבר בשורשיו, ולהעלות את מידת האהבה למקורה העליון.

אין צורך להתייגע כדי לאהוב את ד' – אלא רק להירפא מחוליו – **וממילא** יאהב את ד'.

נמצא אפוא, שאהבת ד' איננה ציווי ישיר על דבר המסור ללב, אלא זה שאדם לא אוהב את ד' - זו תוצאה של חולי, של אהבות רעות שהשתלטו עליו, ואם אך ירפא זאת, הרי שאהבת ד' תבוא ממילא.

לכן – רק אחרי שמקיימים תורה ומצוות, באה בספר דברים האהבה התוצאתית של אהבת ד', שהיא יסוד התורה ותכליתה.

הסבר זה מרהיב ושיטתי. אבל, כאשר חושבים על הדברים נראה כי עדיין הדברים קשים הם: מה פשרה של אהבה זו, שאדם יכול להגיע אליה ע"י תורה ומצוות? אדם שמקיים מצוות מתוך יראת ה' – גם אוהב את ה'! איך זה קורה?

נראה כי ההסבר העמוק לדברים מצוי במדרש רבה על הפסוק בקהלת (ו', ז'): "הנפש לא תמלא".

"משל למה הדבר דומה?

לעירוני שנשא בת מלכים.

אם יביא לה כל מה שבעולם – אין חשובים לה כלום.

למה? שהיא בת מלך.

כך הנפש, אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה.

למה? שהיא מן העליונים".

הנשמה היא חלק אלוקה ממעל. "ויפח באפיו נשמת חיים – אומר התרגום: "מאן דנפח (מי שנפח) מדיליה נפח (מעצמו נפח)". ד' נתן בנו נשמה – שהיא חלק ממנו. לכן, הנפש אינה שבעה מכל תענוגי העולם הזה, וצריך כל הזמן להעלות את סף הגירוי ולתת לה עוד ועוד כי היא משווה זאת להקב"ה! כמו בת מלך שהייתה בארמון, כל מה שהאדם הפשוט יביא לה, אינו דומה למה שהיא חוותה בארמון, ולכן היא שבה ומתלוננת ומצפה לעוד ועוד - ולעולם לא תימלא ולא תגיע לסיפוק אמיתי וקבוע.

הנשמה מגיעה לסיפוקה רק כשהיא שבה לכור מחצבתה - הרוחני. היא אוהבת את הקב"ה באופן טבעי, שהרי היא חלק אלוקה ממעל. אלא מאי? שהיא נתונה בתוך גוף - גשמי. ודואגת לקיומו. לכן, כל עוד שהאדם מלא באהבות ארציות - אין הוא יכול לאהוב את ד'. אבל אם הוא מתקן את עצמו ושואף לרוחניות - הוא גואל את נשמתו! במקרה זה הנשמה שבה לכור מחצבתה וברגע שמסירים את המניעה הגשמית - היא שבה אל ד' ואוהבת את ד'!

לכן מבאר הרמב"ם בפרק י' מהלכות תשובה "דבר ידוע וברור, שאין אהבת ה' נקשרת בליבו של אדם, עד שישגה בה תמיד כראוי, ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שציווה ואמר "בכל לבבך ובכל נפשך".

ברגע שהנשמה מפסיקה לדאוג לחלק הגשמי של האדם, הרי שבאדם נוצרת אהבת ה' באופן טבעי - שהרי הנשמה חוזרת לכור מחצבתה - כמו בן אובד ששב אל אביו וכמו אדם שפוגש את אהבת חייו - הוא תמיד חושב רק עליה, יום וליל, **באופן טבעי**, לא כי ציוו עליו. האהבה נובעת מכך שזו "נשמה תאומה שלו" - חלק ממנו. כך גם נשמה שנחצבה ממקור עליון - היא נשאבת מאליה באופן טבעי למורה האלוקי ואהבת ה' מתעוררת בה - מאליה!

לפי זה מובנים לעומקם דברי האור החיים, הבעש"ט והתולדות יעקב יוסף, כי המצווה של אהבת ד' היא תוצאה ולא ציווי. הציווי הוא להיות רוחני. "ושמתם את דברי אלה על לבבכם" - אדם צריך לדאוג, שמה שיעניין אותו יהיה רוחני. וברגע שירפא את אהבתו הגופנית ויתקן אותה בשורשה, מיד היא חוזרת בעצמה אל כור מחצבתה ואהבת את ד'.

ואכן, נראה כי זה עומק הפשט בדברי חובת הלבבות שער אהבת ד' פרק א':

"אבל מה ענין האהבה באלוקים? היא כלות הנפש ונטותה בעצמה אל הבורא, כדי שתדבק באורו העליון, והוא שהנפש עצם פשוט רוחני נוטה אל הדומה לו...!"

הסבר זה מלמד אותנו כי המצווה של אהבת ה' היא מצווה פשוטה, לעשות מעשים שבהם האדם הוא רוחני - וממילא כלשון ה"שפת אמת" אהבת ה' - היא מתנה מן השמיים, שהנפש זוכה בה ע"י תורה ומצוות שמאפשרים לה - לחזור אל כור מחצבתה כמו אור שנשאב אל מקורו.

נתיבות

תשובה / מאמר ט

שלום

רכז

הגה כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער שלישי אות כז) וז"ל: מן האזהרות התלויות בלב השמר לך פן תשכח את ה"א וכו' (דברים ח) הוזהרנו בזה לזכור את השם ית' בכל עת, וחייב האדם להשתדל לקנות לנפשו תמיד ההנהגות המחויבות מן הזכירה, כמו היראה והצניעות וקישוט המחשבות וטכסיס המדות, כי זרע הקודש ישיגו כל הנהגה נאווה והמעטירה את בעלי מזכירת השם ית' וכו'. ובדבריו

והגה כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער שלישי אות כז) וז"ל: מן האזהרות התלויות בלב השמר לך פן תשכח את ה"א וכו' (דברים ח) הוזהרנו בזה לזכור את השם ית' בכל עת, וחייב האדם להשתדל לקנות לנפשו תמיד ההנהגות המחויבות מן הזכירה, כמו היראה והצניעות וקישוט המחשבות וטכסיס המדות, כי זרע הקודש ישיגו כל הנהגה נאווה והמעטירה את בעלי מזכירת השם ית' וכו'. ובדבריו

מאמר עשירי

תשובה גמורה

לקבל שכר וכו' הר"ז עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בתורה לא ליראה וכו' אלא מפני אהבת אדון כל הארץ הר"ז עוסק בה לשמה וכו'. ומסיים רבינו: ודבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה וכו'.

יש להבין מה שייכות בין כל הפרק הזה העוסק במצוות אהבת ה' להלכות תשובה, ולמה במקומו לעיל בהלי יסודי התורה (פ"ב) ששם מבאר מצוות ואהבת את ה"א כתב וז"ל: והאיך היא הדרך לאהבתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין להם ערך וקץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלקים לא חיי, למה שם לא כתב גם וכיצד היא האהבה הראוי' שיהי' חולה חולי אהבה וכו', ולא הוזכר כלל את הדרגה העילאית הזאת שיהי' חולה חולי אהבה וכו'. ואותו דבר קשה גם למה מזכיר ענין לימוד תורה לשמה מאהבת אדון כל הארץ בהלי' תשובה ולא בהלכות תלמוד תורה, דשם כתב רק תחילת דינו של אדם אינו נדון אלא על התלמוד ואח"כ על שאר מעשיו, לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה (פ"ג ה"ה).

הרמב"ם בפרק עשירי ואחרון של הלכות תשובה מאריך בעניני עבודת ה' מתוך אהבה וכותב: אל יאמר אדם הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או שאוכה לחיי עוה"ב, ואפרוש מן העבירות כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה וכו', אין ראוי לעבוד לה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה וכו'. ולהלן: העובד מאהבה מעלה זו היא מעלה גדולה מאד, ואין כל חכם זוכה לה, ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראוי' מיד יעשה כל המצוות מאהבה. וכיצד היא האהבה הראוי', שיאהב לה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי אהבה שאין דעתו פנוי' מאהבתה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו וכו'. יתר מזה תהי' אהבת ה' בלב אהביו שוגים בה תמיד כמו שציוונו (דברים ו) בכל לבבך ובכל נפשך, והוא ששלמה אמר דרך משל (שה"ש ה) כי חולת אהבה אני, וכל שיר השירים משל הוא לענין זה. ואח"כ כותב בענין לימוד התורה, שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר בעוה"ב, ת"ל לאהבה את ה"א, כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מתוך אהבה וכו'. כל העוסק בתורה כדי

ב

ונראה בביאור הענין. דהנה מצינו כמה דרגות בסוגי התשובה. ביומא (פו:) איתא שיש תשובה מיראה ויש תשובה מאהבה, והשב מיראה וזונות נעשין לו רק כשגנות, אבל השב מאהבה וזונות נעשין לו כזכיות, ורש"י שם מגדיר ההבדל בין תשובה מיראה לתשובה מאהבה, כי תשובה מיראה אינה אלא מכאן ולהבא, ובתשובה מאהבה פרש"י וז"ל: השב מאהבה נעקר עונו מתחילתו. אמנם עדין יש להבין, שגם אם ע"י תשובה מאהבה נעקר החטא למפרע, אבל איך החזונות נעשין כזכיות, שמעולם לא עשה אותם.

וברמב"ם ריש פ"ב דתשובה מצינו חילוק בין תשובה גמורה לתשובה שאינה גמורה וז"ל: אי זו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה וכו', כיצד הרי שבא על אשה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר והו בעל תשובה גמורה, הוא ששלמה אמר (קהלת יב) וזכור את בוראך בימי בחורותיך, ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שא"א לו לעשות מה שהי' עושה, אע"פ שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. ע"כ. והנה משמע מדבריו שגם תשובה באותה אשה באותו פרק ובאותו מקום, אע"פ שהיא תשובה גמורה, מ"מ אם עשה התשובה מיראה לא נעשו לו כזכיות. וצריך להבין את גדרי חילוקי התשובה, שאם הוי תשובה גמורה למה אין בה שלימות התשובה כדוגמת תשובה מאהבה.

והנראה בזה, שכאשר האדם חוטא יש כאן ב' עניני פגם, האחד שמשחית ומטמא דמו ואבריו ברתיחת דמו לעבירה, ועוד שחילל שם שמים ע"י העבירה. והדרך לתקן את הפגם שהשחית דמו ואבריו היא ע"ד שכ' בעבודת ישראל (עניני פסח) בפ"י דברי חז"ל כל שתשמישו בצונן רוחצו בצונן וכל שתשמישו ברותחין מגעילו ברותחין. שיש עבירות שאדם עוברם בלי רתיחת הדם, ולא נתקלקל דמו, ואין התשובה ע"ז צריכה רתיחת הדם דקדושה ודי לו בחרטה ובקבלה להבא, אבל אם העבירה היתה ברותחין ברתיחת הדם לעבירה גם התיקון צריך

להיות ברותחין, שכבולעו כך פולטו, וזה גדר תשובה גמורה כשהוא באותו הכח וכו'. אמנם גם אם טיהר גפשו מכאן ולהבא, לא תיקן את חילול השם הנעשה ע"י העבירה. אבל העושה תשובה מאהבה, וכמו שמפרש רבינו שהכונה בדרגה העילאית ביותר שיש במדת האהבה, שהוא חולה חולי אהבה להקב"ה ע"י התשובה הזו מתקדש שם שמים, שאוהב להקב"ה אהבה גדולה ועזה, ועוזב כל מה שבועלם חוץ מאהבת הבורא, ובוה מתקן את חילול שם שמים שהי' ע"י עשיית העבירה. ע"י תשובתו באהבה נוערת להבורא ית', כה"ג דוקא נעקר החטא למפרע, ומכל חטא שעשה נוסף קידוש השם מחדש, שכל מה שהי' מקודם יותר רשע ועשה יותר עבירות, גדול יותר קידוש השם במה שאוהב להקב"ה אהבה עזה, וע"כ זדונות נתהפכו לו כזכיות. ועד"ז גם העושה תשובה בוקנותו יש לו דרך, היינו ע"י שיעשה תשובה מאהבה בבחי' חולה אהבה, שמתקן את החטא בשרשו, ובמקום חילול השם בא קידוש השם, וזו תשובה שלמה.

ג

ומצינו עוד בחז"ל בדרגות התשובה, כדאמרין שם (יומא פו.) א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה"א, ולג' הב"ח שם בהמשך דברי הגמ' ר' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל, ומי אמר ר' יוחנן הכי והא אמר ר"י גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה שנאמר (ירמ' ג) הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אלי עוד וגו' ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה', לא קשיא הא ביחיד והא בציבור. וי"ל ביאור הדברים לאור מ"ש כי יש בחי' תשובה שהיא רק מכאן ולהבא, והחטא לא נמחק מעיקרא, ויש תשובה שהחטא נעקר למפרע וכאילו לא הי' מעולם. דמכיון שאמר ר"י עד ולא עד בכלל ע"כ דס"ל שעקירת החטא אינה אלא מכאן ולהבא ולא למפרע, ולכן אינו ראוי להגיע עד ה"א, ומקשה הגמ' ע"ז מהא דאמר ר"י גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה וכו' שמשמעות הדברים האלו בגדלות התשובה שיש בה אפי' עקירה למפרע ולכן מותר שוב לקחתה דהוי כאילו לא היתה לאיש אחר. ומחלקת הגמ' הא ביחיד הא בצבור, והיינו כי אמנם

תשובה מאהבה

1. פרק י' ברמב"ם בהלכות תשובה מוקדש כולו לביאור המונח של אהבת ה'. ונשאלת השאלה: מה הקשר בין הלכות תשובה לבין – מצוות אהבת ה'? את מצוות אהבת ה' היה לכאורה לכלול בהלכות יסודי התורה, ולא בהלכות תשובה?
2. הרמב"ם בפרק ב' מהלכות יסודי התורה מגדיר את הדרך לאהבת ה' – כהתבוננות בפלאי הבריאה. מדוע אינו מזכיר אהבה מסוג "חולי אהבה" כלשון הרמב"ם בהלכות תשובה, המשווה את אהבת ה' הנדרשת לאהבת איש לאהובת ליבו, שבאהבתה ישגה תמיד?
3. הרמב"ם בהלכות תשובה עוסק גם בלימוד תורה לשמה מתוך אהבת ה'. וקשה, למה מוזכר עניין זה בהלכות תשובה ולא בהלכות תלמוד תודה?
4. הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה מבחין בין תשובה גמורה לבין תשובה שאינה גמורה, כגון מי ששב בנסיבות שונות מאלו ששררו בעת שחטא, כגון השב רק בהיותו זקן. מה הנפקות בין שני סוגי תשובה אלו?
5. הרמב"ם מבהיר כי רק בתשובה **מאהבה** - זדונות נעשו כזכויות! משמע יש מי שישוב מחטאו באותן נסיבות - עם אותה אישה ובאותו מקום, ובכל זאת אם זו תשובה מיראה ולא מאהבה - אין זו תשובה גמורה, ואין הזדונות נעשות כזכויות. מדוע? הרי תוכו כברו וזו תשובה **גמורה**?

נתיבות

ואתחנן

שלום

מג

Cal 1/2

חזור תמיד בשמו, עה"פ (תהלים צד) א"ל נקמות
 ה' א"ל נקמות הופיע, שהוא עד"מ למלך שנסע
 בכפר וילד מבני הכפר השליך עליו אבן, והמלך
 הוא מלך רחמן ואינו מענישו על כך, כי מה יודע
 ומבין ילד זה בערכו של המלך ובחומר המעשה
 שעשה, וע"כ הריהו לוקחו אליו ומלמדו הרבה חכמה
 והשכלה, ומומן לזמן מבין יותר בגדלותו של המלך
 ובחומר המעשה שעשה בהשלת האבן, ועד שמעלהו
 להיות מרואי פני המלך, שאז הריהו נאכל בקרבו
 מרוב יסורי מצפוני, שרואה מהו המלך ואת גדולתו,
 וגודל הפחד שכולם מפחדים ממנו, ואיך העיז הוא
 להשליך עליו אבן, שכל העונשים שבעולם הם כאין
 ואפס לעומת יסורי המצפון האלו שיש לו. ובוה
 מפרש הפסוק א"ל נקמות ה' א"ל נקמות הופיע,
 שהקב"ה מעניש יהודי ע"י שמגלה לו גודל הכרת
 הבורא, ואז מבין כמה חמור חטאו שחטא. והנלמד
 מדבריו דיתכן שהמעשה היה חמור ביותר אבל נבע
 מחוסר הכרת החטא, ואז חסר בפנימיות החטא. וכן
 ישנו עוד אופן, ע"ד שבארנו מאה"כ (במדבר כג)
 לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה'
 אלקיו עמו, שלכאורה מה שייך לא הביט און ביעקב,
 והרי כל האומר הקב"ה ותן וכו'. אלא שהפסוק
 מדבר מחטא כזה שאפי' בעת החטא ה' אלקיו עמו,
 היינו שלבו נמס בקרבו על כך שהולך לחטוא, כי
 יודע שיתרחק ע"י מהשי"ת, ורק שיצרו מתגבר
 עליו ואינו מוצא לנפשו עצה איך לעמוד כנגדו.
 ואף שעושה את מעשה העבירה אינו נהנה ממנה,
 שהוא מלא יסורים בשעת העבירה על כך שמתרחק
 מהשי"ת. על חטאים כאלו שה' אלקיו עמו, עליהם
 נאמר לא הביט און ביעקב. והנה בחטאים כאלו
 ישנו מעשה החטא, אך אין בו את הערך הפנימי
 של החטא. ופי' חטאה בכפליים, הוא גם במעשה
 החטא, וגם בערכו הפנימי, שאדם חוטא בלא יסורי
 נפש, והריהו בבחי' יודע את רבונו שיש לו הכרת
 הבורא, ואעפ"כ חוטא, וזהו פי' חטאה בכפליים, הן
 במעשה החטא, והן בזה שהוא בלא יסורי הנפש.

1

בצונן מדיחו בצונן וכל שתשמישו ברותחין מגעילו
 ברותחין, היינו שיש יצה"ר שהוא בבחי' צונן.
 שחוטא בקרירות בלא רתיחת הדם, וע"ז התשובה
 ג"כ דיה שתהיה בבחי' צונן. ויש יצה"ר שהוא
 ברותחין, במלוא רתיחת הדם, ואז התשובה צריכה
 להיות ג"כ ברותחין, מתוך ריתחא והתלהבות, כי
 תשובה של צונן אינה מועלת לפלוט ממנו את גיעולי
 החטא שנעשה ברותחין. ויש עוד אופן שהוא בבחי'
 דבר שתשמישו באש, שהיצה"ר בוער בו כאש, וכל
 דמו נשרף בקרבו מאש היצה"ר, ודמו נהפך לדם
 טמא. ובחטא כזה גם התשובה היא רק ע"י מלבנו
 באש, שע"י שמתלבן באש נטהר, ששב דמו להיות
 דם טהור. וזהו פי' חטאה בכפליים, הן במעשה
 החטא, והן מה שנהיה דם טמא ע"י החטא, שכל
 דמו נטמא.

2

ועצתו היא ע"י נחמתה בכפליים, כמ"ד נחמו
 נחמו עמי, דיש תשובה מיראה, ויש תשובה מאהבה
 שאחז"ל ע"ז שזדונות נעשין לו כזכויות (יומא פו:),
 כי השב מאהבה, מגודל אהבת ה' הבווערת בו כאש,
 בבחי' אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת
 אהבה אני, הרי תשובה כזו מטהרת גם את כל דמו
 ומהפכת כל מציאותו לטוב עד שגם הזדונות נעשין
 זכויות, בבחי' נחמתה בכפליים.

ויש לכלול זאת במאמר הרה"ק המגיד מקו"נין
 זי"ע (בעניני ר"ה) ד"ה באין מליץ יושר מול מגיד
 פשע, ומבאר שפשע נקרא חטא כזה שאדם עושהו
 בלא שום הנאה רק להכעיס רח"ל, שיודע את רבונו
 ומתכוין להכעיסו, שעל חטא כזה אין מועיל שום
 תיקון. אך הקב"ה הרי חפץ לבל ידח ממנו נדח,
 וע"כ נתן דרך של תיקון גם לחטאים כאלו, והוא
 ע"י בחי' אין, שמבטל את עצמו לגמרי להשי"ת,
 ומשים עצמו לאין ואפס, שאינו צריך כלום לא עולם
 הזה ולא עולם הבא, ועושה תשובה רק כדי לעשות
 נחת רוה להשי"ת. וזהו תשובת המשקל, שכמו
 שעשה את העברה בלא שום הנאה, כמ"כ התשובה
 היא רק מתוך אהבת הבורא ית"ש, לעשות לו נחת
 רוה, ובחי' זו של באין הוא מליץ יושר מול מגיד
 פשע. וזו דרגת תשובה מאהבה שזדונות נעשין לו

3

עוד י"ל בענין חטאה בכפליים, ע"ד דאי'
 בעבודת ישראל (וענינו שבת הגדול) כל שתשמישו

6. בהקשר זה ראוי לדעת שלושה מושגי יסוד של ה"נתיבות שלום":

- (א) בתשובה יש כלל של "כבולעו כן פולטו". יש חטא הנעשה בקור רוח ויש חטא הנעשה ברתיחת הדם. חטא ברתיחת הדם – צריך לעקור ברתיחת הדם. בהתלהבות. לפי זה מובנת ההבחנה בין "תשובה גמורה" לבין תשובה שאינה גמורה, כשהוא חטא ברתיחת הדם בצעירותו, ומתקן את החטא כשהוא זקן.
- (ב) יש חטא שאדם עושה להכעיס. בלי שום הנאה אישית. "לשמה". התיקון של חטא זה הוא שוב "לשמה" בלי אינטרס אישי, ע"י שהוא מבטל את עצמו, בבחינת "אין עוד מלבדו" ועושה תשובה מאהבה. לפי זה מובן מדוע יש צורך באהבה.
- (ג) באורו של הבעל שם טוב על הפסוק "א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע". בן מרד במלך בהעדר ידיעה על מהות המלך. כתוצאה, המלך מלמד את הילד את גדולתו. לאחר שיבין הילד את גדולת המלך - הוא יבוש ויכלם במעשיו ויבין את חומרותם. ע"י כך שה' יופיע - תעמיק "הנקמה" והחרטה שלו. ככל שיש יותר קרבה אל המלך - כן גודל התשובה.
- דבר זה מבהיר מדוע אהבת ה' היא פסגתו של תהליך התשובה – בפרק י' ברמב"ם.

. $U = P \cdot S$
 . $U = P \cdot S$
 ייעור הרע או העלאתו
 אלה הן המילים שיש להשתמש בהן
 בלשון חזונית

בין תשובה מאהבה לתשובה מיראה

שניים הם דרכי התשובה. ב"סליחות" אנו אומרים "ודרך תשובה הורית" — למעשה לא דרך אחת לפנינו, אלא שתיים:

דרך אחת: **ביעור הרע**.
 הדרך השנייה: **תיקון הרע**, העלאתו.

במסכת יומא (פג, ב): "אמר ריש לקיש, גדולה התשובה שדוונת נעשות לו כשגגת, שנאמר (הושע יד, ב) 'שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך' — הא עון מזיד הוא וקא קרי ליה מפשול. איני? והאמר ריש לקיש, גדולה תשובה שדוונת נעשות לו כזכיות, שנאמר (יחזקאל לג, ט) 'ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה' ו לא קשיא, כאן מאהבה כאן מיראה".

הסוגיה קשה: וכי למה נותנים לו "פרמיה" לרשע עד שדוונתו נעשות לו כזכיות? למה מגיע לו כל זה? ושוב: מה פירוש תשובה מאהבה ותשובה מיראה, במה ההבדל ביניהם?

כדי להסביר סוגיה מוקשה זאת ולהבין את שתי הדרכים בתשובה, יש להתעכב על הכעיה המחשבתית העיקרית שיש

על התשובה

לירי החטא. רק בחסד ה' נפדה אדם מהקריב את עצמו וחי' מומן לו את האיל תחת בנו. ומשום-כך, מופיע תמיד בכל הקרבנות (חוץ משני יוצאים מן הכלל) שם הוי"ה ולא שם אלקים — בקרבנות מתגלה מידת הרחמים. כאשר מביא יהודי קרבן לכפרה, במה הוא מתכפר? האמנם באשם של שני שקלים? בודאי לא! הכפרה באה לו בודוי של הכרת החטא, שפירושה ביטול וחיסול עצמו, כניעה וכפיפה מוחלטת, הקרבת עצמו, כל הווייתו וכל מה שיש לו — כאילו היה קרב על המזבח.

"וחזרת בתשובה לפניך — וזהו כפרתי". חזרה בתשובה — היא הכפרה. היא שבאה "במקום" הקרבן שאני הייתי צריך להקריב עצמי על המזבח, היא חליפתי והיא כאילו אני עצמי הייתי שטוח על גבי המזבח. "ויעלחו לעולה תחת בני". ובתפילה אנו מבקשים שיזכור לנו "אפרו של יצחק". לא אפרו של איל, כי במצויו של דבר לא האיל הוא שהיה הקרבן, אלא יצחק.

וזהו, איפוא, מהותו של וידוי-דברים שבקרבן. הוידוי הוא-הוא הקרבן הנפשי שאדם מקריב עצמו. "וזהו כפרתי" — הוידוי הוא שהביא אותי לחיסול כל היש שבי, באותה מידה שהקרבן כלה על המזבח.

ביעור הרע או העלאתו

אצל ישיש הזכרון גדול והחפיה קצרה יותר, אבל שניהם כאילו צפים על פני זרם הזמן המושך אותם מעבר ידוע ומוכר לעתיד נעלם ואפוף מסתורין. ההווה — הוא הגשר בין השנים.

חוטא הבא לעשות תשובה על מעשים רעים שעשה בעבר — ואין תשובה בלי "חריטה על העברי" — מה יעשה באותן שנים עברו של חטא הצרות לו בזכרוננו? יש ואדם שרוי בחטא עשר שנים או חמש-עשרה שנה, (אני מכיר גם יהודים שבאו לשוב בתשובה אחרי שבעים שנה) — מה יעשה כשהוא בא להסתכל אחורנית ו"פוקד" שנים אלו שעברו עליו בחילול-ישבת, בעושק וגזילה? הרי שנים אלה הם חלק מאישיותו, הם "האני" שלנו. האם ימשיך להזדהות עם השנים הללו, או שימחוק אותן כלא-היו?

יש ואדם "מוחק" שנים מחייו. ידוע שאסירי שיעזאו לחופש נוטים לשכוח לגמרי את השנים שהיו כלואים בבינת הסוהר. הם מוחקים אותן מן העבר שלהם. "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו" (בראשית מ, כג), הוא לא זכר והשכיח את כל התקופה הלא-נעימה הזאת אולי מפני שלא רצה לזכור כי היה אי-פעם בבינת-האסורים. ואולם, כשאדם מוחק חלק מן העבר — הרי הוא מקצץ בכך חלק מהחיותו, עברו מתכווץ ואישיותו מתגמדת. "ניחתח" כזה אינו דבר קל, אי-אפשר לו לאדם בן חמשים או בן ששים למחוק בכת אחת שליש, או מחצית, או אפילו שלשת-רבעים מחייו. אם-כן מה יעשה אם הוא רוצה לשוב בתשובה בשלב זה כחייו? האם ימשיך ויזדהה עם שנים אלה של חטא? הרי בכך הוא כאילו מודה ברע ומכיר בו כחלק מאישיותו.

על התשובה

בתשובה, בעיה שעסקו בה גדולי בעלי המחשבה בישראל וביניהם רב סעדיה גאון, רבי יונה מגירונדי, רבינו בחיי, רבי חיים מוואלוויץ ורבים אחרים. אף חכמי אומות-העולם עסקו בבעיה זו והגיעו על ידה לכפירה בערך התשובה. בעיית התשובה קשורה בתפיסת מושג הזמן ויחסו לחיי האדם. רבי ידעיה הפניני קבע את המכתם "העבר אין והעתיד עדיין וההווה כהף עין". לפי זה קיום האדם שווה לאפס, מאחר שאין לו כלל אחיזה בזמן. אבל באמת, יש קיום לאדם בשניים אלה: א) בזכרון, וב) בצפייה לעתיד.

הזכרון משיב לשאלה של "מי אני"? אני הוא זה שיש לי זכרון מכך וכך רגשות, כך וכך חוויות, כך וכך שמחות וכך וכך עצבונות. בזכרון נמשכת רציפות "האני". בתפילה אנו אומרים: "אתה זוכר מעשי עולם ופוקד כל יצורי קדם" — מה ההבדל בין יצוריו לפקדו? שניהם יש בהם ממשמעות ביקור. "וה' פקד את שרה", פירושו, הוא כביכול, ערך ביקור אצלה, עד אז היו השמים נעולים בפני העקרה שרה ואז ה' פקד אותה, ביקר אצלה. כשם שה' פוקד יצורי קדם — כך גם האדם פוקד ומבקר את העבר השמור לו בזכרון. מי שחי כל הזמן בעבר יוצא מדעתו, טבעו של אדם להפליג מן העבר והלאה, אבל מדי פעם בפעם הוא חייב לפקוד ולבקר את העבר, לפקוד סיטואציות וחוויות שמבחינות רבות לא מתו ולא נמתו, אלא ממשכיכות לחיות בקרבן.

מצד שני, כשאדם שואל "מי אני"? התשובה היא אני הוא זה הצופה ומצפה לעתיד. אני הוא זה שבצורת ה' חושב על מחר, מחתרתיים, על השבע הבא והשנה הבאה. אצל אדם צעיר — הזכרון קצר יותר, הצפיה גדולה יותר.

אותו ראישי אבל נאמת אדם אחר. "הוא", האהוב של "היוס" איננו "זה" המשוקץ והמרוחק של אמש.

השאלה אם התשובה היא המשך או הפסק, אם היא מקיימת את העבר או מבטלת אותו לגמרי תלויה בטיבה של התשובה. יש תשובה של המשך, המכירה בעבר ויש תשובה שתכליתה ביעור מוחלט של הרע נוקרב אישיותו של האדם. יש מצבים שבהם אין ברירה אחרת מאשר ביעור הרע, עקירתו מן השורש. אם חסים עליו במקרים כאלה ומשאירי רים אותו במקומן, חייבים לשלם לאחר-מכן מחיר גבוה מאדו של ששה מליון או של עשרים מליון קרובות. מחיית עמלק שנצטוונו עליה בתורה אינה ענין של שנהא גזעית, אלא עקירתה של אומה המגלמת את הרע שאין לו תקנה אלא בהפסק גמור, במחיקה מוחלטת, כדי שהרע הזה לא ישמיץ ויפועל וישפיע לרעה גם בימי הטובה. גם האדם השב יש תשובה שהיא בנחיתת הפסק; כל החטאים והמעשים הרעים שעשה שוקעים לתהום, מתקיימת בהם הנבואה "ותשליך במצולות ים כל חטאתם". יחד עם החטאים יורדים למצולות כד וכד שנים של חטא — עשר, או עשרים, או שלושים משנות חיינו של האדם שחטא. אין כל אפשרות לנער את החטאים ולהשאיר במקומם את השנים.

השנים שנפלו משאירות חלל ריק ויש זכות גדולה לנעל-תשובה בכך שהקב"ה "עובר על פשעי", הוא מעלים עץ ומתעלם ועוקר מלוח-הזמן את השנים הללו שצללו לתהום יחד עם כל קשרי הקשרים שלהם, עם תקרובתם והמכורים.

תקדוש-ברוך-הוא מתגלה אז בנחיתת "הסובל ומעלים עין מסוררים". מידת-הדין אינה מסוגלת לתפוס גישה זאת

בשאלה זו דנו בעלי-מחשבה הרבה. היא הביאה את ניצשה ושפינוזה שעסקו בה לכפור בתשובה. הרמב"ם מגלה דעתו בשאלה זו בפרק ב מהלכות תשובה (ה"ד): "מדרכי התשובה לחיות חשב צועק תמיד לפני ה'... ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו, כלומר: אני אחר ואיני אותו ראישי שעשה אותם המעשים" וכו', כלומר, בן שבעים שעשה תשובה, מוחק בבתי-אחת את כל עברו וחרו הוא, לפתע בן שנה... ראייתי בעלי-תשובה שעשו זאת ומה אירע להם? הם נעשו מוהלים וזרים למשפחתם וידידיהם. הללו נראו להם כשייכים לתקופה אחרת, ללגונל אחר, לתקופה בה היו שרויים בחטא ואשר נמחקה עתה מתודע-תם. עם מחיקה זו מתו כל הרגשות וכל החוויות הקשורים באותה תקופה. מגיעים תדברים ליד כד, שבעלי תשובה אלה מתחילים כל קשר לחורגים, לבנים, לאחים ולאחיות.

כך נצטוו אברהם אבינו עליו-השלוש: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך". אברהם אבינו קרע עצמו לגמרי מן העבר וניתק את כל החושים המולילכים אליו. כלשון הרמב"ם: "ומשנה שמו, כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותם המעשים". בן מ"ג שנים היה אז אברהם אבינו. הוא ויתר והשליך אחרי גבו ארבעים ושלוש שנה משנות חייו. התורה מתחילה לספר על חיי אברהם רק משתוא מניע לארץ-ישראל, רק אז "נולדה" אישיותו של אברהם העברי.

הרמב"ם מדייק בלשונו: "אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ ומרוחק ותעבה והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד". קודם היה "זה", עפשי הוא "הוא", לכאורה

ביעור הרע או העלאתו

השחתת העבר ומחיקתו אינן הכרח. אפשר לבנות את העתיד על יסודות העבר — איך? בהעלאת הרע. כיצד מעלים איפוא את הרע, עד לידו כד שיפסיק מלהיות רע? כיצד נהפך "המשוקץ והמרוחק" של אמש ל"אהוב ונחמד" של היום, מבלי שימחק ויבטל את האמש?
תשובה כזאת דורשת מן האדם לא לחזור לנקודת-המוצא, למקום שעמד בו בתחילה, אלא מפלאה אותו שאיפה עזה להתקרב קרוב-קרוב לבורא-עולם ולהגיע למדרגה כזאת שעליה כלל לא היה מעיז לחלום לפני החטא. הוא מתמלא עתה כוח ועוז שלא היו בו כלל אז.
אלו מניין לוו?

הדינאמיקה שבחטא

תוקפו של החטא והרגשת האשמה והבושה שבאה לו בעטיו, נהפכים בקרבנו של השב לכוח-אימנים המונש את החוטא לזנק ולהתפוצץ לעבר בורא-עולם. שנות החטא נתפכות לכוח-דחף עצום הדוחף את החוטא אל בורא-עולם.

את החטא אין לשכוח, אין למחות, אין להשליך למצולות-ים. להיפך, יש לזכור אותו. זכרון החטא הוא שיש בו כדי לחשוף בנפשו של השב נכונות למעשים גדולים יותר, עזים

175

על התשובה

והיא שואלת: איך אפשר למחות זכר שהיה? אף מידת ההגיון מתקוממת נגד אפשרות כזאת לעקור חלק מן ההכרה של אדם, לתלוש אותו מן הזכרון. ניצשה וגם קאנט טענו שזה בלתי אפשרי. היחדות אומרת: אפשר ואפשר. אברהם היה הראשון שהראה לנו כי הדבר אפשרי, כי יכול אדם לעשות הפסק ולהתחיל מחדש!

ההרגשה, הרגשת התשובה של בעל-התשובה כזה היא מוגבלת. תשובה, פירושה חזרה. לאן הוא חוזר? הוא חוזר לנקודת-המוצא שבה עמד לפני שיצא לדרך החטאים ומה שהיה בניתיים כאילו לא היה. הקב"ה גומל לו במחילת החטא, במחיקתו.

זוהי דרך אחת של תשובה, אבל יש גם דרך אחרת, זו הדרך של **העלאת** הרע ולאן דווקא **ביעורו**. בתשובה כזאת אין צורך בהפסק, בכליון של העבר, ומחיקת הזכרונות. בדרך זו ניתן לאדם להזדהות עם העבר ויחד עם זאת להיות בעל-תשובה.

אמרה תורה (דברים כ, יט) "כי תצור על עיר ימים רבים לחלחם עליה לתפשה, לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן" — קל-זחומר שאין לכלות בקלות-ראש עשר או עשרות שנים מחיי אדם. מה יעשה איפוא בעל-תשובה עם שנים שעברו עליו בחטא? להזדהות איתן אין הוא רוצה ואילו להשחית ולהשמיד אותן איננו יכול — מה יעשה?

כשהמטרה היא ביעור הרע, יש להשמידו כליל, לכלותו ולזרוק אותו למצולות-ים. אבל יש גם דרך אחרת בטיפול ביע והיא העלאתו. בדרך-תשובה זו אין השב נהפך לאחר. אין הפסק גמור בין הי"ה" של אתמול לה"הוא" של היום.

174

לאור זה יבנו לנו עתה דברי ריש לקיש המונבאים למעלה:
 "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות" — מדובר כאן
 בתשובה של ביעור הרע. תשובה זו מוחקת את העוונות, אבל
 אינה מפרויה ואינה מפרה שום דבר חדש. הזדונות נעשות
 כשגגות, כאילו לא היו. הן נמחקות. אבל במאמר שני אומר
 ריש לקיש: "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות".
 הכוונה לתשובה של העלאת הרע, תשובה זו גורמת לו לאדם
 שיעשה מצוות ביתר עוז ואומץ מאשר עשה אותן לפני
 שחטא, שילמד תורה אחרת ממה שלמד אותה לפני החטא.
 מה גרם לו לריש לקיש שנעשה לחברו הגדול של רבי יוחנן
 ראש אמוראי ארץ ישראל? תשובה שעשה ועל ידה העלה
 את הרע שבליסטיות והפכו לטוב שבלימוד-תורה.

תשובה זו של העלאת הרע היא תשובה מאהבה ובה
 הזדונות נעשות כזכיות ואילו התשובה של ביעור-הרע היא
 תשובה מיראה ובה הזדונות נמחקות ונעשות כשגגות.
 בתשובה מאהבה עולה האהבה עם התשובה, היא לרחיטת
 באש שופח בה החטא, היא מושכת את האדם בעבונות
 אהבה לעלות ולהתעלות. לגבי תשובה זו אמרו חכמים
 (יומא פו, א): "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד".
 תשאלו: איך יתכן שבכל-תשובה יגיע יותר קרוב ויותר
 גבוה מן המקום שהיה בו קודם? איך יכולים חטאים
 ל. ועך לכוון דינאמי של קדושה? וכי לא נאמר "מי יתן
 טהור מטמא לא אחד" (איוב יד, ד)? רק ה', הוא לבדו, יודע
 את המשתתתין הזה. רבנו-של-עולם, יוצר הכל, הוא שיצר
 האפשרות שמטומאה תולד טהרה ואפשר שגם העיון תעלאת
 החטא הוא בכלל זה.

יותר. האנוגיה של החטא מושכת, כביכול, כלפי מעלה.
 ריש לקיש הוא אחד מבעלי-התשובה המפורסמים. רבינו
 תם בתוספות (בבא מציעא פו, א) אומר כי קודם שנעשה
 ליסטים היה תלמיד-הכס, אחר-כך נתפס לליסטיים עד
 שרבי יוחנן הביאו חזרה. ואומרים בעלי התוספות שאחר-כך
 היה גדול יותר מאשר קודם. הכליז'ו? הרי בזמן שעסק
 בליסטיים בוודאי שלא הלך ללמוד תורה. מה איפוא עשה
 אותו עתה יותר גדול ממה שהיה קודם? החטא!

בעל-תשובה, היודע לא לשכוח את העבר, לא תכלוש את
 הדפים של חטא מספר הזכרונות שלו, אלא דווקא לזכור
 את החטא ולרתום אותו לתפקיד חדש ולהשתמש בו כדי
 להגביר בקרבן את עוז המעוועים-דקדושה הפורצים בקרבנו
 — הוא הזוכה לתשובה כזאת המעלה את הרע למדרגה
 של טוב. לגבי הקבי"ה אינו "עוצר" על פשעי", אלא "נושא"
 עוון ופשעי", הוא כביכול, מרים, מגביה ונושא את העוון
 ואת הפשע למעלה-למעלה.

"ואלה דברי דוד האחרונים, נאם דוד בן ישי ונאם
 הגבר הקם על, משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל"
 (שמואל ב כג, א). לפי הפשט "הוקם על" שנועד מאת ה'
 להיות מעולה וגדול ואולם חז"ל מדיגישים (בבלי, מו"ק
 ט"א ב) "הוקם על — שהקים עולה של תשובה". דוד הוא
 בעל-תשובה למופת שהוקם על כדי להראות לישראל דרך
 תשובה. מהו שעשה את המלך דוד גדול כל-כך עד שייאין
 ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו" (לשון
 רש"י שם)? העובדה שחטא ועשה תשובה, שנטל את החטא
 והקים ממנו עוולה של תשובה.

ממה שנהגתי, אבל, מה אעשה ואיני יכול לתקן יותר את המעוות.

הגמרא מספרת (ברכות מב, ב): "כי נח נפשיה דרב אזלו תלמידיו בתריה (= כאשר נפטר רב לבית עולמו הלכו תלמידיו אחריו), כי הדרי, אמרי ניזיל וניכול לחמא אהר דנך (= כאשר חזרו, אמרו נלך ונאכל לחם על נחר דנך). בתר דכרכי, יתבי וקא מפביא לחר: חסבו דוקא תנן אבל ישבו לא, או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלגינתא כי חסבו דמי (= לאחר שכרכו פיתם ישבו ושאלו שאלה, האם חסבו דוקא שנינו במשנה, לעין ברכה, או אפילו ישבו ואמרו בואו ונאכל לחם במקום פלוני, דומה כאילו חסבו יחד בסעודה)? לא הוי בידיהו. (= לא היתה תשובה בידם). קם רב אדא בר אחבה, אחרז קרעיה לאחוריה וקרע קריעה אחרינא (= החזיר קריעה שקרע קודם לאחור, כדי לקרוע קרע אחר) אמר, נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן" (= יצאה נשמתו של רב ואחזנו אפילו ברכת המזון לא למדנו!)¹

קריעה ראשונה של רב אדא בר אחבה היתה על רבן של ישראל שהלך לעולמו. כל תורתו של רב אדא בר אחבה היתה מרבו הגדול, רב. לא היה אדם קרוב אליו מאשר רב, אבל פתאום הכיר לדעת כי באמת לא ידע את רבן כלל. היה זה כאשר עלתה לפניו שאלה קלה ופתאום הסתכל וראה שאינו יודע איד לנהוג בה. רק אז, באותו רגע, נודע לו פתאום מי אבד לו ואז קרע קריעה שנייה על שלא ידע את רבן כראוי כי היה גדול פריכמה ממה שידעו. "נח נפשיה דרב ואנן ברכת מזונא לא גמרינן!"¹

ואולי אף תופעה זו מסבירה את הדינאמיקה של החטא : ישנו קו טראגי מסויים בגורל האדם וכמעט שאין לד אדם שאינו מוכרח לדאבון לב לחיות בטראגיקה זו הטבעיה בעצמותיה האדם. האנשים והדברים הקרובים והאחובים ביותר אינם זוכים להערכה נכונה כל זמן שהם קיימים ומצויים. אדם מתחיל לחערז אותם במלוא ערכם רק לאחר שפירו ממנו ועשו דמויות רחוקות, עשות משתורין. מהחוק הם רומזים לו עתה ככוכבים בשמים, הוא מכיר בערכם, אך אינו יכול לנעת בהם. כמה קרובים וכמה אהובים הם היו לנו, אבא, אמא, רבי, רעייה ובעל וכל-זמן שהיו עמנו לא ידענו מספיק כיצד להעריכם!¹

איני מדבר על אנשים שלא קיימו בחייהם מצוות ליבדו אב ואם כראוי או שלא נהנו כבוד ברבם ואהבה בשותפם לחיים, אלא דוקא באנשים שכיבדו את הוריהם ביותר, העריצו את רבם ונהנו במסירות כלפי הבעל או האשה. גם הללו מוכרחים לעבור את הסבל הכרוך ברגש-אשמה על שלא עשו במידה מספקת מה שיכלו לעשות כל עוד אהוביהם היו בחיים. מי שאינו מתייטר ברגש-אשמה זה סימן שאינו יודע תחושה אמיתית של אבל על היקר והאהוב שהלך לבלי שוב.

שבעה, שלושים, שנת אבלות — כל אלה הם פרטי הסטיקיה של אבלות שהסדירו חכמים על-פי טבע האדם, אבל תמציתה של האבלות אינה רק בצער על החולד אלא גם בכאב של אילו יכולתי, אילו יכולתי הייתי מתקן עתה מה שלא נהגתי כדבעי כאשר היה ביכולתי לנהוג אחרת

ביעור הרע או העלאתו

והוא הדין באמי ובאשתי לפני ימים אחדים שוב ישבתי וכתבתי את דרשת התשובה השנתית. תמיד הייתי מדבר עלילה עם אשתי, היא הייתה עוזרת לי בנגיבש הרעיונות, בליטושים. גם השנה כתבתי את הדרשה, כשאני שואל אותה: אולי תוכלי לעזור לי? שמא כדאי להרחיב או לצמצם רעיון זה או אחר? שמה להדגיש נקודה פלונית?

שאלתי, אבל כל מענה לא בא. אפשר שהיה הד-קול לשאלתי, אבל הוא נבלע עם משב-הרוח באילנות ואלי לא הגיע.

עצמתם של געגועים

כל אדם נעמד בימי חייו לנוכח עימות טראגי זה של געגועים אל זה שהיה אך לפני זמן קצר כה קרוב ועתה רחוק ובלתי מושג. געגועים אלה מלווים הם ברגש-אשמה חזק, הרודף את האדם ויכול לדחוף אותו עד לשגעון. מה מאוד רוצה אדם להשיג מנע עם האהוב שנתרחק, אך כמה לא ריאלית הדבר, כמה אינו ניתן להתגשם, שהרי הנשמות המבוקשות הללו שריויות רחוק-רחוק מכאן, תחת כנפי השכינה במרחק כל-ימדי.

בצורה דומה חוזרת תופעה זו בבעל תשובה. כשיחודי

על התשובה

אפילו דבר רגיל ומצוי כמו ברכת-המציון לא למדנו. עכשיו נודע לרב אדא בר אהבה וחבריו כי רבם איננו והם חזרו וקרעו קריעה שניה. באותה שעה היה רב אדא בר אהבה נותן בודדאי כל חייו כדי שיוכל לשהות עוד חמש דקות במחיצתו של רבו הגדול ולשאול אותו אותה שאלה של ברכת המציון שלאחר הסעודה שלא הספיק ללמוד אותה עד עכשיו. אבל, עתה עמד בפני קיר אטום. בינו לבין רבו הייתה תהום, תהום עמוקה, שאין גשר עליה.

והוא קרע קריעה שנייה, קריעה של היחיד על אהובו ועל עצמו —

הגעגועים לזה שהלך ואיננו קשים כשאל, הנפש יוצאת מגעגועים עד שאי-אפשר להתגבר עליהם. הנה לפני ראש-השנה זה עמד לפניי, בדמינוני, אבי הנאון זצ"ל. הוא היה רבי ומורי היחיד שהיה לי בכל ימי חיי. עכשיו שיטחתי חיי לפני ואמרתי לו: אבא מארי, כמה חידושים חידשתי בעבודת יום-הכיפורים, בסוניה של "מצוות לאו ליחנות ניתני", בהלכות שופר. בודדאי יש ביניהם דברים שהיית מרוצה מהם ונהנה בהם ויש שלא היו מוצאים חן בעיניך והיית דוחה אותם. ככה דיברתי אליו בדמינוני, עם שידעתי כי מפני אבי לא אשמע הפעם תשובה לדבר. הוי, כמה הייתי נותן לוא יכולתי להחליף עמו דברים בחידושי-תורה ולוא לחמש דקות קרובה כל-כך אלי ידעתי כי הדמות האהובה שהייתה קרובה כל-כך אלי היא עתה כה רחוקה, וחלב מתפוצץ מגעגועים לאפשרות של חמש דקות של שיהא שלא ידעו תמיד להערך את מלוא ערכה כאשר עדיין הייתה עומת.

לרבוש"ע ריאליים והאדם נמשך אליו, רץ לקראתו במהירות, בכל כוחו.

הוא רץ מהר יותר ממה שהיה רגיל לרוץ לפני שנתרחק. עצמת הגעגועים המתפרצים לאחר שהיו כלואים זמן רב, מריצה אותו. משל אילו ראיתי בממש את אבי-מורי לא הייתי רץ אחריו במהירות האור ממש? ... כך רץ אחרי הבורא החוטא שעשה תשובה, הוא רץ במהירות עצומה, בסער, בייסורים, כל-כולו הוא נסתבבנסחף בנחת-איתנים אל האגנסוף.

על-ידי דחף זה של הגעגועים עולה בעל-תשובה על הצדיק הגמור. את חטאו לא שכח, אסור לו לשכוח אותו. החטא הוא הכוח הדוחף. הוא משמש לו קרש-קפיצה לעלות מעלה. לנבי בעל-תשובה כזה אין התשובה מצנינת הפסק, אלא המשך והקבי"ה אינו "עובר על פשע", אלא "נושא עוון ופשע".

ויש עוד סיבה המסבירה לנו כמה גדול כוחו של בעל-תשובה מוכחו של צדיק גמור. חכמי הקבלה (והפסיכולוגיה) אומרים כי שני כוחות הם בנפש האדם, כוחות קונסטרוקטיביים וכוחות דיסטרוקטיביים. אחבה — כוח קונסטרוקטיבי. טיב. ולעומתה הקנאה והשנאה — כוחות דיסטרוקטיביים. התורה מזהירה אותנו לטפח ולפתח באישיותנו את כוחות-הנפש הקונסטרוקטיביים. ואהבת לרעך כמוך, לא תשנא, לא תחמוד, ונתן לך רחמים ורחמים באל. הכוחות הפזיזי טיביים הם לרוב סטאטיים ופסיביים, בעוד שהכוחות הונטיביים הם דינאמיים ואגרסיביים.

דבר זה הוא ברור לעין-כל. נשוה, למשל, אהבה ושנאה.

חוטא חרי הוא מנרש את הקדוש-ברוך-הוא ממחיצתו. חילול-שבת, אכילת טריפות, איסורי עריות מטילים מחיצת-ברזל בין האדם לאלקים. בהתחלה יש ואין האדם מרוגש בכך, הוא אינו תופס מה קורה כאן. כמו שיש ואדם אינו מרגיש מיד את כל האסון שירד עליו עם פטירת אחד מייקיריו. רק אחרי הרעש, כעבור ימי "השבעה" או "השלושים", הוא מרגיש פתאום כי חיוו נתדלדלו, כי ביתו חרב, כי אבדה הפינה האיניימית היקרה לו ביותר.

ככה בחיי הפרט, בהסתלקותה של נפש קרובה. ככה גם בחיי הרוחניים של אדם בהסתלקותו של אלקים ממנו עקב חטאיו. לפעמים מרגישים באבידה כעבור "השבעה" ולפעמים יכולות לעבור שלושים-ארבעים שנה עד שחשים לפתע ריקנות, תהו ובהו. האבילות על הקבי"ה שבביכול נסתלק מן האדם החוטא היא כמו אבילות על אב ואם אהובים. גם אם היא מאוחרת — סופה לבוא. היא מוכרחה לבוא.

ואז באים הפחד והכדידות, הזרות, הניכור, הריחוק. עולה וגואה העצבון בחיים ופושטת הריקנות בנפש. בלעדי הקירבה האיניימית אל הבורא של הנפש המתפללת אין שמחת-חיים לאדם, אין תקווה. בלעדיה "ארוץ ינתנה ביד רשע".

והיהודי — ולא חשוב באיזה גיל הוא ולאיו תחנה הגיע בחייו — מתחיל להתגעגע לרבונו-של-עולם, בדיוק כמו שרב אדא בר אהבה התגעגע לרבו ואדם שכמותי מתגעגע לרעייתו. אבל בה בשעה שגעגועים אלה שלנו אינם ריאליים, כי מי שהלך שוב לא ישוב — חרי הגעגועים

ועתה אני אחיר, לא, אני אינני אחיר, אני אינני מתחיל
התחלה חדשה, אני ממשיך, אני מקדש את הרע, אני מעלה
אותו.

זה היה כוחו של כהן גדול ביום-הכיפורים ומכאן שאב
עוז לא-רע להתפלל אך גם לצוות: "כפר נא ו". הוא אינו
אומר: "יזו כפרתי", הוא אינו מתחיל עתה מחדש. ויש לו
על מה לחסות: "ככתוב בתורת משה עבדך... לפני ה'
טתהרו" ויש בכוחו ביום זה לטהר ולהעלות את עצמו
מעלה-מעלה עד לכסא-הכבוד. האם יש מי שיבוא להפסיק
הליכתנו זאת?

"יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים
והוא קץ מחילה וסליחה לישראל" (רמב"ם פ"ג מהל'
תשובה ה"ז). התשובה של יום-הכיפורים היא תשובה של
העלאת החטא. כך מצינו במדרש: "ובהיכלו כולו אומר
כבוד — אלו טממני הקטורת של יום הכיפורים". מה
אמור בכתוב לפני זה? "קול ה' יחולל אילות ויחשוף
יערות". ביום-הכיפורים דורש הקב"ה מן האדם שיעשה
חושף יערות, שיחף נפשו ויכנס לגונגל שבקרבו, לאותו
מקום שבו מסתתרת החיה-שנאדם. אין הקב"ה מבקש
מן האדם שיכרות את עצי היערות, שיעקור את הגונגל כולו.
כשם שהעולם צריך לשדות-בעל וערומות-פרחים כך הוא צריך
ליערות-עץ, יש בהם הרבה חיות וחיוניות, בעמקי היער
רוחשת אגריסבינות בריאה — אך אזי לו לער שאין חודר
לתוכו קול ה' המחולל אילות וחושף יערות. לא לקטול
את האילות שאיפתנו, לא לשרוף את יערות הגונגל מטרחתנו
— אלא להפוך אותם לקול ה' ואחרי שזה יושג: "ובהיכלו

האוחז הוא הרבה יותר פאסיבי, או איטי מן השונא. מה
לא יעשה השונא כדי להיזק לשונאו. גשם בוד ושלג לא
יעכבוהו מללכת להתועדות נגד שונאו, ואילו הידיד שנקרא
לפגישה לטובת ידידו ימצא לרוב תירוץ לחשאר בנית ויטען
כי קר לו או חם לו או שאינו יכול להשאיר את אשתו
לבדה. זה טבעה של האהבה שאינה כה תוקפנית לשנאה.
שנאה חזקה מאהבה, קנאה מחיבה. השנאה אמוציונאלית
ומתלהטת יותר מן האהבה. הכוחות הדיסטרוקטיביים עוים
יותר מן הכוחות הקונסטרוקטיביים.

צדיק נמור אינו נתון לרגשות של שנאה וקנאה, הוא
מצטיין באהבה וחסד ורחמים. לרגשות אלה חסר בדרך כלל
כוח ורוח. אבל אדם שחטא ועשה תשובה יכול הוא, אם
יזכה בכך, להעלות את הדינאמיות של המידות הרעות שהיה
רגיל בהן ולתת אותה למידות הטובות.
באותה תאווה שרץ לדבר-עבירה יכול הוא לרוץ עתה
לדבר-מצוה.

אותה להיטות ומסירות שהשקיע בעשיית הון שלא כהונן
— יכול הוא להשקיע עתה בפעולות של צדקה.
על-ידי החטא גילה בקרבו כוחות-נפש חדשים, וזרכוואר
של אנרגיה, של עקשנות וחמדנות שלא ידע על קיומם לפני
שחטא. עכשיו יש בידי לקדש את כל הכוחות האלה ולכוונם
כלפי מעלה. אגריסבינות שיש בו עתה לא תתן לו להסתפק
בקנה-מידה שהיה משתמש בו לעשיית הטוב לפני שחטא,
אלא תדחוף אותו יותר קרוב ועוד יותר קרוב לכסא-הכבוד.
כשמגיעים למדרגה זו של העלאת הרע, אין מקום לומר
בוידוי "יזו כפרתי", כלומר הקרבת קרבני, עשיתי הפסק

שאן עינינו ל"נושא עוון ופשעי". מטרת המעשה שלנו היא אמנם לכפר, לביעור הרע ומחיקתו, אך המטרה של עבודת היום היא הטהרה ולפיכך אין כהן גדול אומר בעניויות והכנעה "זו כפרתי", כדרך היחיד המתוודה על קרבנו, אלא תובע בפה מלא: "כפר נא ו'".

כולן אומר כבוד — אלו סממני הקטורת של יום הכיפורים". מה היא קטורת? מיווג של חלבנה עם סממני-בשמנים. ולמה צריכים להכניס בין הבשמים את החלבנה שריחה רע? כדי להראות לנו שאפשר לקחת את הרע ולערבבו בסממנים הטובים ואז לא רק שהחלבנה אינה גורעת מן הריח הטוב של הקטורת, אלא שמוזגה זו של רע-וטוב מייפה ומחזקת את ריח-הקטורת. ביום-הכיפורים העלאת הקטורת היא לפני-ולפנים, ב-ביום הרע מתעלה לקודש-קדשים. אינו נמחק ב"עובר על פשעי", אלא מתקדש ומיטתהר בנישיאת פשע.

ביום-הכיפורים אין אנו מצויים לתלוש דפים מספר החיים או מספר-תולדות-אדם. אין אדם צריך להסתיר ולהעלים בו את השנים הרעות, שנות החטא, אלא יש בכוחו לקדשן ול-טהרן. הלא כך אנו אומרים בברכת קדושת היום: מחול לעור נותנינו ביום הכיפורים הזה, מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מגוד עיניך, כאמור אנכי הוא מוחה פשעך וחסאתיך לא אזכור" — מתחילים איפוא בתפילה לביעור הרע, למחות את הפשעים, לא לזכור אותם. אבל בהמשך הדברים מתברר לנו כי בברכה זו באות לכוני שתי אידיאות וכי אין להשאר בתשובה של ביעור החטא בלבד, וממשיכים ואומרים: "וונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" — חיינו, העלאת החטא. על-ידי תשובה ניתן להתעלות ולהעלות את הרע, עד שהוא נכנס עם הקטורת לקודש-הקדשים.

זו תפילת-רצונו של כהן גדול: "לפני ה' תטהרו" — כאילו היה מכריז ואומר: אל-נא תסתפקו ב"עובר על פשעי",

20

7. אבל, הרמב"ם מבהיר כי בתשובה מאהבה זדונות נעשו לזכויות! החטא לא נעקר מכאן ולהבא אלא מלמפרע! ובכן:

(א) איך אפשר לעקור חטא מלמפרע? הרי מה שנעשה עשוי.

(ב) איך זדונות יכולות להיות לזכויות, וכי מגיעה לו פרמיה על כך שחטא?

8. כדי להבין נקודה זו נעיין במהלכו של הרב סולובייצ'יק בספרו "על התשובה" ביחס לביעור הרע והעלאתו:

(א) יש ביעור של הרע, שהוא תהליך של הדחקה. אדם מוחק מתוכו את כל התאוות הרעות ואת כל הימים שהקדיש לחטא ולמרדף אחר תאוות אלו.

(ב) ויש העלאת הרע, שהוא שימוש בחטא כחומר בעירה כדי להתקרב אל ה' באותה אהבה ולהט שבה שרר החטא.

(ג) במקרה זה הזדונות נעשו לזכויות כי הן עצמן מעניקות בידי האדם להט וכח נפשי לעבודת ה'.

(ד) ניטול כדוגמה אדם שחווה להט של אהבת אישה, בכל נימי נפשו, כשהוא בא לאהוב את ה' - הריהו מסוגל לעבוד את ה' עם עוצמות שאינן מצויות בידי אדם שלא חווה אהבה כזו מימיו.

(ה) זהו תיקון החטא - בשורשו. התחושות לא נעקרות. האישיות אינה קטועה. ואדרבה, האדם מסוגל להשתמש בתחושות שסיגל - לצורך הנעלה שבמטרות.

9. לפי עקרון זה נבאר את השאלות דלעיל - כסדרן:

(א) שאלנו על פרק י' ברמב"ם בהלכות תשובה מדוע הוא מוקדש לביאור המונח של אהבת ה', מה הקשר בין הלכות תשובה לבין - מצוות אהבת ה'? והתשובה, שאיננו עוסקים כאן במצוות אהבת ה' המבוארת בהלכות יסודי התורה, וגם לא באהבת ה' כחלק מלימוד תורה, אלא באהבת ה' כפסגת הליך התשובה.

האהבה של חולה אהבה - היא הרגש שצריך לסמל את קרבתו של בעל התשובה. עם אותן עוצמות שפיעמו בו - יוכל כעת להגיע לפסגות. וכדברי הבעש"ט, ככל שקרוב ה' יותר אל ה' ונגלה אליו בימי התשובה ("דרשו ה' בהימצאו - קראוהו בהיותו קרובי") - כן מבין הוא את עומק חטאו ואת חסד ה' כלפיו עד עתה.

ובכלל, תשובת המשקל לחטא - כפי שבאר ה"נתיבות שלום" נעשית לפי הכלל של "כבולענו כן פולטו". יש חטא הנעשה בקור רוח ויש חטא הנעשה ברתיחת הדם. חטא ברתיחת הדם - צריך לעקור ברתיחת הדם. בהתלהבות. ובכן, עם אותן רגשות ובאותה עוצמה שחווה אדם זה בעבר - נדרש הוא כעת לעבוד את ה'.

(ב) שאלנו, מדוע הרמב"ם בפרק ב' מהלכות יסודי התורה מגדיר את הדרך לאהבת ה' - ע"י התבוננות בפלאי הבריאה ואינו מזכיר אהבה מסוג "חולי אהבה" כלשונו בהלכות תשובה, המשווה את אהבת ה' הנדרשת לאהבת איש לאהובת ליבו, שבאהבתה ישגה תמיד! והתשובה

היא כי שם עוסק הרמב"ם במצווה של אהבת ה'. במסגרת זו, הוא נדרש לסגל מציאות של "אין עוד מלבדו". של ה' ככובש את כל ההוייה. וכדי לחוש תחושות אלו, עליו להביט בנפלאות הבריאה וחכמתה כדי להבין את רוממות הבורא ואת אפסותו שלו. לעומת זאת, הרמב"ם בהלכות תשובה עוסק בפסגתו של הליך התשובה. שם האהבה הנדרשת אינה זכלית. אינה אהבה של ביטול האדם את אישיותו, אלא דווקא של העלאת הרע, ע"י שימוש בעוצמה של חוויותיו בעת החטא כדרך לעבוד את ה' בכל נפש ובכל מאוד.

(ג) שאלנו מה הנפקות בין תשובה גמורה לתשובה שאינה גמורה, והתשובה היא כי מי שחווה חטא בהתלהבות אך שב בנסיבות של קור רוח, לא תיקן את החטא בשורשו, ולא עשה שימוש ברגשות שחוה כדי להעצים את עבודת ה' שלו. אין כאן תשובת המשקל.

(ד) אכן, תתכן תשובה גמורה מכל לב, כשהאדם שרש מעצמו את כל תחושות החטא שחוה, שעדיין עלולים היו לפעם בו, בהעדר שינוי נסיבות. הנסיון שעמד בו עצום. אבל, אם מדובר בעקירת החטא – בשבירת מידות והדחקה של חטאים, לא מגיעה לחוטא זה פרמיה על חטא שעשה. התשובה היא גמורה אבל זדונות לא יהפכו לשגגות. ברם, אם הוא מעלה את הרע ומתקנו שורשו, הרי שזדונות נעשו כזכויות, ומתברר מלמפרע שתחושות עוצמתיות שחוה הן שעיצבו כעת את דרכו הסלולה לנהוג באותה דרך עוצמתית גם בעבודת ה' ונמצאת העבירה בבחינת "מצווה גוררת מצווה" - דהיינו מעשה שגורר מצוות והתרוממות הרוח והנפש.

(ה) שאלנו עוד, איך אפשר לעקור חטא **מלמפרע**? הרי מה שנעשה עשוי. ואיך זדונות יכולות להיות **כזכויות**, וכי מגיעה לו פרמיה על כך שחטא? והתשובה היא כי אין זה ביעור החטא אלא העלאתו לאחר תיקונו בשורשו. לאחר שהחוטא חש תחושות וחוויות נעלות, בידו הדבר לחוות תשובה באותה התלהבות ובאותה דרך, כשהוא נוטל את עוצמתו של חטא – והופך אותו לעוצמתה של תשובה! ושמא לכן, במקום שבעלי תשובה עומדים – אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

10. הנה כי כן, זהו פשרה של פסגת התשובה – אהבת ה'!